

FRANÇOIS DUBET, DIDIER LAPEYRONIE, LES QUARTIERS
D'EXIL Paris, Editions du Seuil, 1992*

Mi-ar place ca lucrarea pe care o prezint să existe într-o versiune românească. Și aceasta, din mai multe motive. În primul rând, pentru că ea ar contribui la un mai mare grad de adecvare a reprezentărilor românești asupra lumii franceze, în particular, și a celei occidentale, în general. În al doilea rând, pentru că ea aduce în discuție teme care deschid către profunde reflecții filosofice și politice: marginalitatea, mecanismele de excludere socială, raportul majorității cu minoritățile defavorizate (de fapt producția activă a celor din urmă de către cea dintii) — într-un cuvânt, tema raportului cu Celălalt, un „Celălalt” care contravine valorilor sociale dominante. În fine, în al treilea rând, pentru că, dincolo de „neutralitatea” limbajului, ea ilustrează un *mod* de punere a problemei: un mod simpatetic, descărcat de prejudecăți ideologice, minat de o *vo*-*in*ță comprehensivă. Și nu cred că mă înșel atunci când, printre rînduri, cred că întrezărește resortul intim al acestei neutralități binevoitoare: cale de acces către Celălalt este un anumit grad de identificare cu raționalitatea lui subiectivă, puțința de a renunța temporar (flexibilizînd-o astfel) la logica proprie. Adică la logica grupului dominant.

Rămînînd încă o clipă în același registru, cartea ar putea constitui un prilej de incitare la reflecția asupra unor probleme cu care societatea românească postcomunistă începe să se confrunte: emigranții care au devenit vizibili în peisajul nostru urban, situația emigranților români în Occident, raportul majorității naționale cu minoritățile ce au o reprezentare negativă (țigani, unguri). În același timp, cartea oferă sugestii pentru politici nerepresive de rezolvare a problemei marginalității sociale.

SOCIETATEA DUALĂ: SEGREGARE, EXCLUDERE, MARGINALITATE. Primul capitol al cărții introduce cadrul conceptual în care se desfășoară analiza. Societatea urbană franceză din zilele noastre este o *societate duală*. Chestionarea ei nu se mai rezolvă în cadrul unei sociologii străbătute de ecouri clasice-marxiste, în termeni de „exploatare”, de „dominație”. Conceptul central al reconstrucției analitice operată de cei doi autori este cel de *segregare*: de o parte, este cîmpul social formalizat, codificat, intens structurat — *societatea integrată* și stabilă: de altă parte, ceea ce este „*hors du social*”, marginalii, excluși. Dihotomia esențială nu mai este cea dintre dominatori-dominați, ci cea dintre *inclusi* și *excluși*. Când se referă la „marginalizare” cei doi autori au în vedere un conținut conceptual complex, cuprinzînd determinații economice, social-culturale, dar și reprezentările, concepțiile și reterica anexe — deci întregul sistem categorial de înțelegere, de *construcție*, a marginalității.

Următoarele capitole urmăresc delimitarea și ipostazele marginalității urbane contemporane în societatea franceză.

În primul rând, excluderea operată de societatea contemporană (postindustrială) este opusă tipului de excludere clasică, propriu societății industriale.

MARGINALITATEA ÎN SOCIETATEA INDUSTRIALĂ: Modelul industrial al societății era guvernat de ideologia muncii. Astfel, individul era identificat după locul ocupat în sistemul producției, după nivelul la care este plasat într-un lanț al „utilității” sociale — deci prin prisma unui „*imediat productiv*”. Criteriul esențial de definire al individului și al grupurilor sociale este categoria socio-profesională. „Încadrarea în muncă” era elementul pe baza căruia se articula reprezentarea societății. Prin prisma acestei reprezentări se construia atît discursul ideologic, politic, cît și cel științific (sociologia muncii elaborată de Friedmann în anii '50). „Munca excede identitatea individuală — ea definește însuși subiectul” (subl. ns.). În spațiul social al muncii, se concretizează „dominația”, „exploatarea”, „lupta nuncitorilor” și „cuceririle” acestora. În afara acestui spațiu, rămîne spațiul muncii, al indivizilor lipsiți de utilitate productivă, al *marginalității*. Limita de separare între cele două compartimente este reprezentată de spațiul tîmpen al „șomajului”. Prin perspectiva acestei ideologii, *integrarea* este văzută în termeni *calificării*, *sindicalizării*, *încadrării* în muncă. Tot ceea ce ține de alte determinații decît cea *economică* este expedit în spațiul confuz al „privatului”.

* François Dubet: sociolog, profesor la Universitatea Bordeaux II, cercetător la CADIS (Centru de analiză și intervenție sociologică al Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales); Didier Lapeyronie, sociolog, însărcinat cu cercetare la CNRS, cercetător la CADIS.

Reversul practic al acestei reprezentări era un proiect social și educațional axat pe teza iluministă și republican-laică a progresului : progresul economic va atrage după sine și progresul social. Cu alte cuvinte, problemele sociale (cea a marginalilor, de pildă) sint automat rezolvate odată cu cele economice (integrarea lor productivă).

Modelul acestei ideologii și strategiile de integrare subsecvente subzistă pînă în epoca actuală : astfel discursul integrativ stingist nu vine decît să răspundă acestei „marginalități a muncii” (de fapt o pseudomarginalitate, așa cum se va arăta în continuare). Adevărata marginalitate, cea socio-culturală *este lipsită de limbaj politic*, ea fiind expediată unor discursuri pseudo-integrative (de exemplu discursul moral, caritabil creștin).

Analiza autorilor demonstrează că acest model, reprezentările asupra marginalului urban pe care le întretine, precum și strategiile de integrare pe care le produce sint improprii ; și aceasta nu datorită unei crize a societății franceze, ci — ipoteza lor — datorită unor transformări profunde care au atins această societate în ultimii 20 de ani. Noua marginalitate urbană este costul modernizării, care duce la îndepărtarea celor slabi. Alături de lumea muncii, „salariată, sindicalizată, integrată și protejată” coexistă un întreg „univers de instabilitate și precaritate”.

MARGINALITATE POSTINDUSTRIALĂ. Problema noilor marginali urbani nu se mai pune în termenii eșuării temporare în afara cîmpului muncii. Ci este vorba de o categorie întreagă de tineri neînzuștrați și incapabili să se mai însereze. „O parte a populației a devenit de neangajat (și „de nefolosit”) datorită slabei calificări. Anii de „șomaj de lungă durată” au sfîrșit prin a-i reduce capacitățile de adaptare și inserție”.

De altfel, nici reprezentarea de sine a exclușilor nu se mai face în termenii revendicării dreptului la muncă. Ei nu se recunosc în discursul politic de stînga, nici în modelele de socializare tipice colectivităților muncitorești de pînă în anii '60—'70. Această situație nu este conjuncturală, ci ea corespunde unei diminuări masive a clasei muncitoare franceze (de la 40 % din populația activă în 1970, la 29 % în 1990). Departe de a fi doar cantitativă, această scădere, arată autorii, semnaleză extincția unei conștiințe „proletare”, unui întreg sistem de valori, a unui întreg model comunitar.

Noii marginali nu doresc „dreptul la muncă”. Ei nu au nici măcar un discurs coerent, în care să se articuleze revendicări. Exprimarea lor, atît cît se poate desprinde din cercetările de teren, este în termeni de „drept la existență”, la „demnitate”. Ceea ce ei introduc, dincolo de aspectul economic, este dimensiunea socială și culturală a marginalității. Ceea ce aceste grupuri semnaleză este factura dintre două spații sociale, *dintre două societăți* — cea a integraților și cea a exclușilor.

NOII MARGINALI URBANI. Cine sint acești excluși? Autorii îi identifică prin două mari categorii de tineri. Pe de o parte, sint generațiile apărute în urma descompunerii „periferiilor roșii”, a marilor cartiere industriale. Acești tineri nu se identifică și nu vor să-și asume modul de existență al părinților lor. Analiza intră în detalii, arătînd modul de descompunere al comunităților muncitorești și a codurilor tradiționale ale acestora. Unul dintre factorii principali ai apariției generațiilor respective a fost, paradoxal, masificarea educației. „Funcția integrativă și simbolică a școlii republicane se voalează în spatele funcției sale de adaptare economică și a rolului său de distribuire a competențelor... Masificarea a produs un aparat de selecție și excludere în care inegalitățile se cristalizează în chiar procesul de derulare al școlarizării”.

Ascensiunea socială și schimbarea de statut duce la părăsirea vechilor cartiere muncitorești, astfel încît acestea devin spații închise de funcționare a unor cercuri vicioase ale eșecului, și marginalizării inevitabile.

A doua mare categorie este cea a tinerilor emigranți (maghrebieni, portughezi, italieni, antilezi). Este vorba de a doua sau a treia generație de emigranți, deci de tineri care au cetățenie franceză, care au un înalt grad de asimilare culturală dar nu și o inserție economică și socială. Autorii definesc ecuația *integrării* ca fiind o funcție dată de cei doi factori și în raport cu rezultatul căreia se dezvoltă strategii comportamentale variate : de la respingerea culturii adoptive și refugiul în fetișismul culturii de origine, pînă la forme totale de aculturație.

În urma unor numeroase analize de teren, autorii reușesc să descrie o tipologie comportamentală a locuitorilor „cartierelor exilului”. Ei exprimă modul în care excluși își reprezintă lumea în care trăiesc. Astfel aceștia percep realitatea socială ca fiind în „dezorganizare” mediul înconjurător cel mai familiar (de obicei foarte restrîns) le apare ca străin și ostil, populat de „nebuni”, de oameni agresivi, neîncrezători și rasiști — o junglă. Ei se simt excluși în bună parte tocmai datorită stigmatului mediului din care provin. În general, ei sint cultural integrați, posedînd aspirațiile „clasei de mijloc”, dar se consideră respinși.

Jocul dintre aceste percepții asupra realității sociale duce la o oscilație între asumarea personală a eșecului, însoțită de o stare de apatie, de repliere interioară, de nihilism — și o stare de agresivitate îndreptată înspre societatea „integrată”. Lipsiți de o ideologie, ei nu pot să-și

reprezintă agentul dominator — dominația la care se simt supuși este fără concretețe, „lipsită de centru, impersonală”. Între trăsăturile lor comportamentale se numără apatia sau furia episodică care duc uneori la acele „răscoale urbane” (vezi cazul Los Angeles, 1992), delincvența „banală”, mărunță, ludică, deosebită de cea „interesată”, dependența afectivă de mediul sordid în care trăiesc, consumul de hașiș, violența gratuită. Experiența lor de viață, în proprii lor termeni, este denumită „La Galère” (galera, infernul). „A trage la galere (Galérer) înseamnă a nu ști cum să-ți folosești timpul, înseamnă a fi prins în relații fugitive, a căuta o slujbă fără a o căuta cu adevărat, a fi delinvent, dar nu unul veritabil...”.

În opinia autorilor, acest tip de existență nu este ceea ce se cheamă o subcultură. Această variantă a excluderii, această ipostază a marginalizării este „ceea ce rămâne din viața juvenilă atunci când lumea populară nu mai este organizată în jurul experienței muncitorești”. „Galera” ar fi deci reziduul rămas în urma dispariției clasei muncitoare, a societății industriale...

POLITICI DE INTEGRARE. În Franța, cooptarea exclușilor face obiectul unor strategii instituționale complexe. Autorii fac o descriere succintă a procedurilor de recuperare, a rafinării lor, a costurilor și eficienței acestora. Ei evidențiază depășirea procedeelelor agresive (în orice caz, percepute ca umilitoare) ale ajutorului social punctiform și controlat, a relațiilor „structurante” întreținute cu un educator sau animator social profesionist, a „tratamentului psihologic”, a dezbaterilor privind raportul dintre prevenție și represie. Toate acestea corespundeau unei ideologii a „normalității” care, implicit, plasau marginalul sub eticheta „aberației”. Normalitatea respectivă era cea a muncii, instituită de societatea muncii. Trecerea la societatea dualizată a determinat o creștere a sensibilității față de diversitatea comportamentelor, bulversând totodată procedeele tradiționale de integrare. Astfel, ajutorul social a luat forma unui „drept”, intervenția educatorului, cea a unui „serviciu” — dispărând astfel conotațiile moralizatoare și sentimentul celui asistat de a se supune imperativelor unor politici explicit coercitive de integrare.

În paralel cu dezvoltarea autonomiei locale, s-a trecut la elaborarea unor proiecte extrem de variate, specifice diferitelor comunități marginale. Ideea centrală a noilor politici sociale este „oferta de servicii pentru un public ce nu mai este definit prin insuficiențe sau handicapuri, ci prin comportamente ce trebuie asumate ca atare”. Cu toate acestea, politicile respective sînt încă percepute de către cei vizați ca forme de „stigmatizare”, de „normalizare represivă”.

CONCLUZII. Treptat, o dată cu epuizarea epopeii și a utopiilor laboriste, productivitatea este dislocată din poziția de referință de ultim criteriu de evaluare a subiectului. Societatea integrată, utilitaristă, productivo-orientată, trebuie să ia în seamă subiecții articulați pe alte valori decît munca. De fapt, subliniază autorii, dacă, laolaltă cu cea mai mare parte a sociologilor clasici, nun în drept „societate” integrarea unei structuri sociale, ceea ce se dislocă cu lumea muncii și a stîngii este tocmai această reprezentare a societății. Iar efectele acestei descompunerii sînt evidente în evoluția recentă a gândirii sociale și în noile propuneri metodologice (interacționismul, etnometodologia, individualismul metodologic). Ceea ce în plan teoretic trebuie să corespundă noii reprezentări asupra marginalității sociale este tocmai abandonarea ideii de „societate”, cu tot balastul istoric ideologic pe care acest concept îl poartă.

Pentru încheiere, să lăsăm cuvîntul autorilor: „Astăzi, aceste încercări... pot fi definite ca expresie a tensiunii dintre două modalități ale individualismului. Prima este cea a *individualismului expresiv* (subl. ns.), a dreptului de a fi tu însuși... Marginalii vorbesc despre demnitate, studenții despre educație, femeile despre corp, ecologiștii despre natură. Toți aceștia... fac apel la calitatea lor de *a fi* (subl. ns.) mai degrabă decît la *utilitatea* lor (subl. ns.)... Cea-laltă față [este cea] a raționalismului instrumental și a *individualismului de viață* (subl. ns.). Această tensiune este în sinul fiecărui actor, fie el inclus sau exclus. În termeni de miză colectivă nu este vorba de a distruge piața și raționalitatea pe care ea o impune, cea a cuștii de fier de care vorbea Weber, ci... de a accepta acest conflict și de a-l dezvolta, de a-l pune în centrul reprezentării politice...”.

Mircea Boari

DUMON WILFRIED (ed.), Familles et Politiques. Tendances et évolutions en 1989 — 1990, Bruxelles, Commission des Communautés Européennes—Observatoire Européen sur les politiques familiales nationales, 1992

În 1989, Comisia Comunităților Europene a decis crearea OBSERVATORULUI EUROPEAN DE POLITICI FAMILIALE (O.E.P.F.), care funcționează ca un grup de lucru compus din 12 experți, reprezentînd fiecare stat membru și coordonat de un șef de proiect care în prezent